

Zera Berach inst.
In memory of Hatzadik
Rabbi S.B. Lieberman Zt"l
Pob 2093 Tsfat ISRAEL

מוסדות זרע ברך על שם הגה"צ
רבי שמחה בונים ליברמן זצוק"ל
ת"ד 2093 צפת עיה"ק

שבילין דאורייתא על התורה (של הרב שמחה בונים ליברמן זצ"ל) – ר"ה ופרשת האזינו תשע"ח

ראש השנה

תקיעת שופר במי שהביאו לו שופר בר"ה ביום ששי סמוך לשבת וכבר קבל עליו השבת

בראש השנה (כט:): אמרינן דר"ה שחל בשבת יש חיוב מן התורה לתקוע בשופר דתקיעת שופר חכמה ואינה מלאכה, אלא דחכמים גזרו שלא לתקוע בשופר שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים.

ובט"ז (סי' ת"ר סק"ב) דן בקהל שבאו עליהם שודדים בר"ה וגזלו מהם השופר, ושלחו שליח להביא להם שופר ממקום אחר, ונתעכב השליח מחמת אונס ולא בא עד סוף יום השני, והיה ר"ה ביום חמישי וששי ובשעה שבא השופר כבר התפללו של שבת אבל עדיין היה היום גדול, מהו לתקוע בעת ההיא ולא נחוש לשבות דאין תוקעין בשבת.

ודן בזה להיתר, משום דזה ודאי שכל אדם ניחא ליה לקיים מצות הקב"ה, ואילו היה יודע שיכול אח"כ לקיים המצוה של חובת היום לא היה מקבל עליו קדושת השבת, וזה הוי כמו קבלה בטעות לענין יום המעונן דלא הוי קבלה כדאיתא בסי' רס"ג סי"ד דאם ביום המעונן טעו הצבור והתפללו ערבית של שבת ואח"כ נתפזרו העננים וזרחת חמה דמותרים בעשיית מלאכה דקבלת שבת היתה בטעות ע"ש, ומה לי טעות דיום המעונן או טעות דקיום המצוה בשניהם אילו היה יודע האמת לא היה מקבל עליו השבת.

ועוד כתב דאפילו אם היו יודעים שיביאו להם השופר אח"כ, ואפילו הכי קבלו עליהם השבת, מ"מ קבלה לא עדיף משבועה, וכשם שאין שבועה חלה לעבור על המצוה, כך לא מהני קבלת שבת לבטל מהם המצוה ע"ש.

ויש לדון בדבריו, דלכאורה לא דמיא לטעות דיום המעונן, דהא התם עיקר קבלתם היתה בטעות שטעו במציאות, שחשבו שכבר חשיכה ואילו ידעו שעוד היום גדול לא היו מתפללים כלל, משא"כ בנידון דהט"ז דתפלתם היתה בלי טעות ורצו לקבל שבת בתפלתם, אלא שאח"כ נולד ענין חדש שבא להם שופר ורוצים לחזור מקבלתם דאדעתא דהכי לא קבלו עליהם שבת, בזה י"ל דלא מהני דהואיל וכבר התפללו מרצון ומדעת שוב אי אפשר לבטל הקבלה, ועיין סי' רס"ג סעיף י"א דאף דבהדלקת הנרות מהני תנאי, בתפלת שבת לא מהני תנאי.

ומה שכתב דקבלה לא עדיף משבועה, כבר תמהו בזה האחרונים דהא תקיעת שופר ביום השני דר"ה לא הוי אלא מדרבנן ושבועה חלה עליה, עיין חי' רעק"א שם.

ובעיקר הנידון נראה לי שיש מקום לומר שבאופן זה לא גזרו על תקיעת שופר, דעיקר הגזירה היתה בר"ה שחל בשבת שחובת היום לתקוע בשופר והכל מצווין עליו, בזה גזרו חכמים שמא ילך אצל בקי ללמוד ויעבירונו ארבע אמות ברה"ר, אבל אם חל ר"ה ביום ששי וכגון בזמן שקדשו ע"פ הראיה שחיובו מן התורה ביום ששי, אלא שאירע להם מקרה שלא

בשביילי אורייתא על התורה (של הרב שמחה בונים ליברמן זצ"ל) – ר"ה ופרשת האזינו תשע"ח

היה להם שופר עד אחר שקבלו עליהם שבת, יש לומר הואיל ועיקר חיובו ביום ששי ולא גזרו חכמים על יום זה שלא לתקוע בו, לכן אע"פ שבמקרה לא יכלו לתקוע עד אחר קבלת שבת בזה לא גזרו רבנן וגם הוי מילתא דלא שכיחא, וממילא אף בזמן הזה כשחל ר"ה ביום חמישי וששי אף שהתקיעות ביום שני דר"ה אינם אלא מדרבנן מ"מ בכה"ג לא גזרו. וזה הערה חדשה וצ"ע עדיין בזה.

בשביילי השביתה סימן כג

אימתי חל חיוב תקיעת שופר בזמן שהיו מקדשין החודש ע"פ הראיה

**ובחודש השביעי באחד לחודש מקרא קודש יהיה לכם כל מלאכת עבודה
לא תעשו יום תרועה יהיה לכם (במדלכר כט, א)**

הנה הכתוב הקדים כאן מקרא קודש ליום תרועה, ואילו בפרשת אמור (ויקרא כג, כד) כתיב בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קודש, הקדים הכתוב תרועה למקרא קודש, וצריך ליתן טעם לשינוי הכתובים. ונראה לבאר בהקדם מש"כ הרמ"ע מפאנו (מאמר אם כל חי ח"ב סי' יז) וז"ל, תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו (תהלים פא, ד), אמר שראוי ומחוייב לקיים מצות עשה לתקוע בו בשופר כשנקבעהו אנחנו שיהיה חג לה' (כלומר שרק לאחר שנקבע בבי"ד לקדש אותו יום לחג, אז חל החיוב דתקיעת שופר ולא לפני כן כמבואר להלן) ובזמן שיחול החק הזה לישראל למטה, אז יהיה משפט לאלקי יעקב בבית דין של מעלה כאמור (בהמשך הכתוב בתהלים שם כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב) ואתיא כי הא דתנינן (ר"ה פ"ד מ"ד [בראשונה היו מקבלין עדות החודש (דתשרי) כל היום, פעם אחת נשתהו העדים מלבוא ונתקלקלו הלויים בשיר (של תמיד דבין הערבים, שלא ידעו אם יאמרו של של חול או של יו"ט) התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחה]) ואם באו העדים מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש, על פי התקנה שהוקבע בפני הבית, ופירש בן הסגן בתוספתא (ר"ה פ"ב ה"ז ושם איתא שמעון בן הסגן) אותו היום קודש ותוקעין, ולמחר קודש להקרבת מוספין. כי עם היות עדותן ראייה לקבוע ראש השנה אותו היום (יום שלשים) והיו חוששין בית דין זריזין להריע בתחלתה ממש לערבב את השטן (ביום שלשים), מ"מ התקינו בלשכת הגזית לעקור לכתחילה קביעות המועדות עד מחר וכו' והיו חוזרים ותוקעין בו בלי ספק וכו' עכ"ל.

בשבילי אורייתא על התורה (של הרב שמחה בונים ליברמן זצ"ל) – ר"ה ופרשת האזינו תשע"ח

אין מצות תקיעת שופר בר"ה אלא אחר שבאו עדים וקדשו את החודש

ובפירוש יד יהודה (שם אות יא) ביאר דברי הרמ"ע דהא דתוקעין לאחר המנחה (ביום שלשים כדברי שמעון בן הסגן) משום מנהג קודש שנהגו וכדי לערבב השטן אבל לא כדי לצאת ידי חובה, שאע"פ שכל היום כשר לתקיעת שופר מ"מ כבר דחו התקיעות עד למחר (וזהו שכתב הרמ"ע שעקרו קביעת המועדות ממנו עד מחר, והיו חוזרין ותוקעין בו בלי ספק) עוד כתב גם לא היו תוקעים קודם שבאו עדים בכדי שאם יבואו עדים קודם המנחה שתהא התקיעה לחובת היום, שהרי אין תקיעת שופר מצוה אלא לאחר שיקדשו בית דין את החודש, ואם היו העדים באים קודם המנחה לא היו יוצאים בתקיעה שלפני חקירת העדים עכ"ד.

והמבואר מדבריו דמצות תקיעת שופר לא חלה אלא לאחר שקדשו ב"ד את החודש, ואף שלענין עשיית מלאכה למפרע הוא קודש, ונאסר במלאכה מתחילת ליל שלשים, מ"מ לענין מצות תקיעת שופר אין לתקוע לצאת ידי חובה אלא לאחר שבפועל קידשו בית דין את החודש, וטעם הדבר רמז לנו הרמ"ע מפאנו על פי הא דאיתא בראש השנה (ח:): כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב מלמד שאין ב"ד של מעלה נכנסין לדין אלא א"כ קידשו בית דין של מטה את החודש, ועיקר חיוב התקיעות הוא דוקא לאחר שיושבין למעלה למשפט, והרי למעלה ממתנינים עד שיקדשו ב"ד את החודש.

ועל פי זה יש לבאר שינוי הכתובים דלעיל כמין חומר, דהנה בר"ה (כט:): איתא דקרא דזכרון תרועה מיירי בר"ה שחל בשבת שאין תוקעין בו אלא מזכירין מקראות של תרועה (ואף שדחו שם לימוד זה ואמרו דהא דאין תוקעים בשבת אינה אלא גזרה דרבנן, מ"מ הוי בגדר אסמכתא, ובירושלמי (שם פ"ד ה"א) מבואר דדרשינן ליה מהאי קרא דזכרון תרועה), וכיון שאין תוקעין בו אינו מעכב שהבית דין יקדשו את החודש לפני כן, אלא אפשר לומר זכרונות דתרועה תחילה וסגי במה שיקדשו אח"כ את החודש למפרע, ולכן נאמר זכרון תרועה ואח"כ מקרא קודש (דמקרא קודש רמז לקידוש החודש, עיין רש"י ר"ה כא: ד"ה אשר תקראו), אבל בפרשתנו נאמר יום תרועה דהיינו שהכתוב מדבר בר"ה שחל בחול ויש בו חיוב תקיעה, והרי אי אפשר לתקוע לצאת ידי חובת המצוה אלא לאחר שיקדשו ב"ד את החודש, לכן נאמר מקרא קודש קודם יום תרועה.

בשבילי החודש סימן ט אות א הערה א ע"ש אריכות בביאור דעת הרמ"ע מפאנו

תקיעת שופר בשבת בימי משה רבינו

שינוי בראש השנה (כט:): יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה. ובגמ' מנא הני מילי, אמר ר' לוי בר לחמא אמר ר' חמא בר חנינא כתוב אחד אומר (ויקרא כג, כד) שבתון זכרון תרועה, וכתוב אחד אומר (במדבר כט, א) יום תרועה יהיה לכם, לא קשיא, כאן ביום טוב שחל להיות בשבת (זכרון תרועה שאין תוקעים

בשבילי אורייתא על התורה (של הרב שמחה בונים ליברמן זצ"ל) – ר"ה ופרשת האזינו תשע"ח

בו), כאן ביום טוב שחל להיות בחול (יום תרועה), אמר רבא אי מדאורייתא היא במקדש היכי תקעינן, ועוד הא לאו מלאכה היא וכו', אלא אמר רבא מדאורייתא מישראל שרי ורבנן הוא דגזור ביה וכו' שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים.

בספר שבחי כהן (למו"ר הגה"ק ר' דוד משה רבינוביץ הי"ד חתן האדמו"ר מרדומסק בחי לר"ה שם, ומובא ג"כ בספר מנחת אברהם סי' נא, ובכתר תורה חוברת ב' שנה ה') הביא קושיית הריטב"א אליבא דרבא דמן התורה מותר לתקוע בשבת א"כ מדוע כתבה תורה זכרון תרועה (לא מצאתי בריטב"א, אמנם המפרשים עמדו בזה, עיין ספר קרבן ראשית ויד דוד בשם ספר מקום שמואל – העורך), והביא שבספר משנת חכמים למהר"ם חגיז (אות תקלח – לט) כתב דגזירה זו דשמא יעבירונו היא גזירה קדומה ונהגה כבר בימי משה רבינו ולא תקעו בשבת, ולכן נאמר זכרון תרועה כפי מה שהיתה העשיה בפועל זכרון תרועה ולא יום תרועה (וע"ש בשבחי כהן וכן בגליוני הש"ס שם שהביאו עוד גזירות שנהגו כבר בימי משה רבינו).

וכתב מו"ר זצ"ל דתירוץ זה אינו עולה יפה לפי המבואר ברי"ף ובר"ן במגילה (ב:): דלא גזרו שמא יעבירונו אלא במקום ספק מצוה, כגון בלולב דלא ידעינן בקביעא דירחא, וכן בשופר שברוב השנים לא היו העדים באים בשחרית ע"ש, והביא עוד מה שכתב רבינו בחיי (פ"י בא עה"פ החודש הזה לכם) בשם רבינו חננאל שבמדבר לא היו מקדשין החודש ע"פ הראיה לפי שעמוד הענן היה מכסה הלבנה, אלא קדשו החודש ע"פ חשבון, ונמצא שבימי משה היו בקיאין בקביעא דירחא ולא היה ספק מצוה אלא ודאי, ואין מקום לגזירת שמא יעבירונו וא"כ היו תוקעין בשבת, והדרא קושיא לדוכתא מדוע כתבה תורה זכרון תרועה, ע"ש בכל דבריו הנחמדים.

ולי נראה לדון בזה ולומר ע"פ מה שהביא בפרדס יוסף (פ"י אמור כג, מג עמ' ש') קושיית הטור (סי' תרכה) מדוע עושים סוכות בתשרי כנגד היקף ענני הכבוד, הרי היה ראוי לעשותו בניסן שאז יצאו ממצרים והקיפם בענני הכבוד, והביא תירוץ הגר"א ז"ל (קול אליהו אות פד מביאור הגר"א לשיר השירים א, ד ומובא ג"כ בספר הכתב והקבלה פ"י אמור שם) שהוא לפי שכשעשו את העגל נסתלקו העננים, ולא חזרו אלא אחר יום הכפורים שנשלח עונם ונצטוו על עשיית המשכן והתחילו לעסוק במלאכתו, ולפיכך אנו עושים סוכות בתשרי שאז חזרו ענני הכבוד בקביעות ע"ש.

ולפי"ז נמצא שבראש השנה שאחר יציאת מצרים לא היו מוקפים בענני כבוד, וא"כ קדשו אז את החודש ע"פ הראיה, ושוב שייך גזירת שמא יעבירונו שלא יתקעו בשבת, ואתי שפיר תירוץ המשנת חכמים שכתבה תורה זכרון תרועה לר"ה שחל בשבת.

בשבילי השמחה החדש סימן א הערה יג

בשבילי אורייתא על התורה (של הרב שמחה בונים ליברמן זצ"ל) – ר"ה ופרשת האזינו תשע"ח

פרשת האזינו

נשים במצות דרבנן

שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך (לז, ז)

איתא בשבת (כג.) והיכן צונו (לברך על נר חנוכה שהיא מצוה מדבריהם) רב אויא אמר מלא תסור, רב נחמיה אמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך.

אלו מצות דרבנן נכללים בלאו דלא תסור, ואלו בשאל אביך ויגדך

כתב הרמב"ן בספר המצות (שורש ראשון דף ז-ט) שלא נסמכו מילי דרבנן על לאו דלא תסור כסמך בעלמא אלא הגזירות והתקנות שעשו חכמים למשמרת התורה ולגדה שלה שלא יבא להכשל באיסורי תורה, אבל המצות שחידשו אותם החכמים כגון נר חנוכה ומקרא מגילה אינם באים בכלל הסמך דלא תסור, שהרי בשבת (כג.) במדליק נר חנוכה שמברך וצונו שאלו והיכן צונו, רב אויא אמר מלא תסור, ורב נחמן בר יצחק (כך היא גירסתו) אמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך, רצה רב אויא לומר כשם שהגזירות והסייגים של דבריהם סמוכין לאו דלא תסור כך המצות שחידשו כגון נר חנוכה סומכין על אותו הלאו עצמו, ורב נחמן בר יצחק אמר שאין סמך באותו הלאו לדבריהם שיש בהם עיקר בתורה, אבל המצות המחודשות מהן אין להם סמך אלא בפסוק שאל אביך ויגדך וגו', ע"ש שהאריך בזה. ונראה שנקט כרב נחמן בר יצחק שר חנוכה ומקרא מגילה אין להם כלל סמך ללאו דלא תסור.

מקרא מגילה משום לאו דלא תסור

והנה בשו"ת חות יאיר (סי' ט) כתב להקשות בשם הגאון אב"ד פרנקפורט אהא דאיתא במגילה (ד.) נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס, דלמה לי לטעם זה, תיפוק ליה שכל מצוה דרבנן נכללת בלאו דלא תסור, וכל מצות לא תעשה אף הנשים חייבות, ותירץ החות יאיר שעיקר לאו דלא תסור קאי על זקן ממרא שנחלק בפירוש אחת ממצות התורה על בית דין הגדול, אבל כל מצות דרבנן הם רק בגדר אסמכתא שסמכוהו רבנן על לאו דלא תסור, וכלשון הגמ' בברכות (יט:) כל מילי דרבנן אסמכינהו על לאו דלא תסור, ולכן הואיל ועיקרו של חיוב מקרא מגילה אינו אלא עשה דרבנן, לכך הוצרכנו לטעם שאף הן היו באותו הנס לחיוב נשים במגילה, דאי לאו הכי היה לנו לפוטרים כיון שהוא מצות עשה שהזמן גרמא.

בשבילי אורייתא על התורה (של הרב שמחה בונים ליברמן זצ"ל) – ר"ה ופרשת האזינו תשע"ח

ובאמת בדברי הרמב"ן מבואר יותר, שמצות שחידשו חכמים אין להם כלל סמך ללאו דלא תסור ואינם אלא מקרא דשאל אביך ויגדך וגו', וממילא אין התחלה לקושיא הנ"ל שהרי אפילו סמך ללאו דלא תסור אין להן למצות קריאת המגילה.

אמנם מצינו ראשונים שאינם סוברים כהרמב"ן, ובראשם הרמב"ם בספר המצות (שם) שדעתו שגם מצות דרבנן הרי הם בכלל הלאו דלא תסור, וע"ע בשו"ת הר"י מיגאש (סי קמח) ובשערי תשובה לרבינו יונה (שער השלישי אות ד) ובדרשות הר"ן (דרוש השביעי, ובדרוש החמישי נוסח ב) ובסמ"ג (עשין כז) וברשב"א (ב"ק פז. ד"ה וכן) ובמאירי (שבת כג. ד"ה זה) שנראה דס"ל כהרמב"ם, ולכאורה לדבריהם הדרא קושיא לדוכתא דתיפוק ליה דנשים חייבות במקרא מגילה משום דאיתנייהו בלאו דלא תסור.

כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון

אך נראה דהתירוץ בזה פשוט וקושיא מעיקרא ליתא, דלעולם ודאי יש כח מן התורה ביד חכמים לחייב גם הנשים במצוה דדבריהם, אלא הואיל וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, לכן בסתם מצות עשה שהזמן גרמא שתיקנו חכמים ולא פירשו שנשים חייבות, היה לנו לפטור את הנשים דלא עדיפא מעשה דאורייתא שהזמן גרמא דנשים פטורות, וממילא לא היו הנשים נכללות בזה משום הלאו דלא תסור שהרי לא חייבום חכמים בכך, ועל כן בעינן להטעם שאף הן היו באותו הנס לחייבם אע"פ דהוי עשה שהזמן גרמא, ובאמת אחר שחייבות חכמים במקרא מגילה אם לא קיימו המצוה עוברות בלאו דלא תסור, שוב מצאתי בשו"ת שאילת יעבץ (ח"ב סי' קב) שכתב תירוץ זה.

בשבילי הפורים סימן ו

לרפ"ש, להנצחה ולהצלחה, ניתן לתרום להוצאת העלון מוסדות זרע ברכ' ת"ד 2093 צפת
zera.berach@gmail.com